LAISVĖS ŠAUKLYS IR KŪRĖJAS

Stasys Stačiokas

Lietuva per visą savo istoriją ir dabar turi daug žymių žmonių – menininkų, švietėjų, mokslininkų, tautos kalbos bei kultūros puoselėtojų, iškilių politikų, valstybės veikėjų, kurių nuopelnai Tautai yra akivaizdūs, ypač reikšmingi, neįkainojami ir niekada neturi būti pamiršti. Ypatingą vietą Tautos atmintyje užima didieji mąstytojai, pažadinę lietuvių Tautą laisvei ir nepriklausomybei bei teisingumo ir demokratijos siekiui, kurio įgyvendinimas yra būtina sąlyga tapti pasaulio demokratinių šalių tarptautinės bendrijos visateise nare, garantuojančia savo piliečiams ir visiems žmonėms prigimtines žmogaus teises ir laisves.

Kai kurie šių žmonių likimo buvo pašaukti ne tik skelbti išminties žodį, bet ir veikti, žadinti tautą laisvei, nepaisant pavojų ir sunkumų nuosekliai ir nenukrypstamai dirbti laisvės ir demokratijos labui.

Toks mąstytojas – laisvės šauklys ir kūrėjas – ir yra Vytautas Landsbergis, savo išmintimi, pasiaukojimu ir drąsa prikėlęs Tautą laisvei ir nepaisydamas ne tik išorinių priešų užmačių, bet ir pavyduolių pagiežos atkakliai, nuosekliai atvedęs mus į Tautos ir žmogaus šioje valstybėje laisvę.

V. Landsbergis visada išsiskyrė tuo, kad jis kovojo ne tik už Tautos, bet ir už kiekvieno žmogaus laisvę ir orumą, tuo įkvėpdamas mus visus iškovoti laisvę savo Tėvynei, o kartu griaudamas visą nežmonišką sovietinę sistemą. Taigi gindamas žmogaus teises ir demokratiją iš esmės, visuotinai (tarptautiniu mastu).

Ši knyga dedikuota profesoriui Vytautui Landsbergiui – žmogui, kurio vardas amžiams įrašytas į lietuvių tautos ir pasaulio demokratinių valstybių istoriją, kaip vienas iš žymiausių XX–XXI amžių sandūros žmonių, padariusių esminę įtaką, kad griūtų viena galingiausių diktatoriškų sistemų – sovietinė sistema.

V. Landsbergio sakytas ar rašytas žodis visada buvo skirtas žmonėms, kad jie, patikėdami šiuo žodžiu arba bent jau jį savaip apmąstydami, galėtų apsispręsti, kaip dalyvauti kovoje už savo Tėvynės laisvę ir demokratiją. Jis visada dirbo žmonėms ir kartu su žmonėmis. Mąstančiam ir laisvam žmogui buvo neįmanoma neiti kartu su V. Landsbergiu šioje kovoje. Dauguma Lietuvos (ir ne tik Lietuvos) žmonių taip ir pasielgė. Pats V. Landsbergis ne kartą yra pabrėžęs: „Lietuvos politiką prieš 20 metų ir vėliau apibrėžė ir nustatė Sąjūdis. Ne tik pirmiesiems ketveriems 1988–1992 metams, bet žymiai ilgesniam laikotarpiui, kadangi tautinis Sąjūdžio apsisprendimas tapo negrįžtamas“[1].

Nuo pat Atgimimo pradžios Sąjūdžio, kuriam nuo 1988 m. iki 1990 m. vadovavo V. Landsbergis, žmonės suprato, kad kelias į laisvę neįmanomas neatkūrus Lietuvos konstitucingumo, nes tik teisės ir teisingumo pagrindu galimas taikus kelias į laisvę ir demokratiją.

Konstitucija – žmonių laisvės ir gerovės esminė sąlyga. Todėl ji, XVIII a. mąstytojo, žmogaus teisių šiuolaikinės sampratos pradininko Tomo Paino žodžiais tariant, yra „ne valdžios, o žmonių aktas“[2]. Žmonės savo valia priima Konstituciją, kaip tai įvyko ir atgimusioje laisvoje Lietuvoje. Tačiau Konstitucija, teisės vertybių sistema, atsiranda ne pati savaime, ji sukuriama remiantis mokslo ir meno išmintimi, žmonių, kurie, įvertinę Tautos istorines ir gyvąsias tradicijas, kuria savo krašto konstitucinę doktriną.

Taip gimė ir šiuo metu galiojanti Lietuvos Respublikos Konstitucija. Universitetų auditorijose ir bibliotekose, mokslininkų kūrybinėse dirbtuvėse nuolatos formavosi konstitucinės žmogaus laisvės idėjos. Visi Lietuvos mokslininkai, ir ne tik teisininkai, brandino jas ir konkrečius būsimosios Lietuvos Konstitucijos tekstus. Pavyzdžiui, galiojančios Konstitucijos preambulės pirminį tekstą sukūrė poetas Justinas Marcinkevičius, pirmojoje Konstitucijos projekto rengimo darbo grupėje, susibūrusioje dar 1989 m., aktyviai reiškėsi akademikai Antanas Buračas, Eduardas Vilkas, filosofai Romualdas Ozolas, Arvydas Šliogeris, Vytautas Radžvilas, kino režisierius Arūnas Žebriūnas, kiti meno ir mokslo žmonės. Visų šių įvykių sūkuryje buvo profesorius Vytautas Landsbergis, kuris ne tik dirbo kartu su kitais svarstydamas ir kurdamas konkrečius Konstitucijos projektų tekstus, vadovavo įvairioms Konstitucijos projektų rengimo darbo grupėms, bet, kas mano požiūriu yra svarbiausia, nuolat gynė svarbiausias Konstitucijos – žmonių valdžios akto – vertybes.

---

[1] Žr., pvz., Landsbergis, V. *Europos Parlamente. 2008 sausis–gruodis*. Vilnius, 2008, p. 103.

[2] Paine, T. *Rights of Man.* Ed. by Henry Collins, Penguin Books. 1971, p. 207.

1992 m. spalio 25 d. tautos referendumu buvo priimta Lietuvos Respublikos Konstitucija, Lietuvos žmonių suverenia valia įtvirtinusi naują konstitucingumo raidos mūsų tėvynėje tarpsnį. Labai reikšminga yra tai, kad Lietuvos žmonės, nepaisydami ilgus dešimtmečius trukusios kruvinos priespaudos, rado savyje intelektualių jėgų ir politinės valios bei išminties įgyvendinti pirmosios pasaulyje rašytinės Konstitucijos tėvų suformuluotą konstitucingumo vertybę, kad Konstitucija yra ne valdžios, o tautos aktas. Konstitucijos tapsmas nėra vienkartinis veiksmas, ji tik patvirtinama vienkartiniu aktu. Tačiau prieš priimant šį sprendimą vyksta didelis parengiamasis darbas, kuriame telpa ne tik intelektuali išmintis bei politinė valia, bet ir žmonių dalyvavimas valdant savo šalį. Šis dalyvavimas rengiant ir priimant Konstituciją pakylėja žmonių interesų išraišką į valstybinio mąstymo lygį, nes per Konstitucijos rengimą formuojamas žmonių pilietiškumas, bendras demokratijos ir teisingumo suvokimas, o jų pagrindu – bendras gerovės ir laisvės siekis. Kaip giliai šitai suprato ir to atkakliai siekė Vytautas Landsbergis, labai aiškiai suvokiau kalbėdamasis su juo dėl 1938 m. Konstitucijos naujos redakcijos projekto. Šis projektas 1992 m. vasario 25 d. Liberalų sąjungos vardu buvo paskelbtas „Lietuvos aide" (tai, kad šį projektą parengė S. Stačiokas, buvo ir yra vieša paslaptis[3]). Liberalų sąjungos valdyba kartu su šiuo projektu paskelbė ir savo kreipimąsi, kuriame buvo siūloma Aukščiausiosios Tarybos – Atkuriamojo Seimo laikinajai komisijai apsvarstyti šį projektą ir vėl atkurti 1938 metų Konstitucijos (naujos redakcijos) galiojimą.

Priminsiu, kad Lietuva, XX a. pabaigoje vėl tapusi nepriklausoma valstybe, ieškojo savojo kelio sukurti demokratišką gyvenseną ir gerovę savo piliečiams. Per visą laikotarpį nuo istorinės 1990 m. kovo 11-osios prieštaringoje mūsų visuomenėje išryškėjo dvi svarbiausios šio proceso tendencijos ir jas grindžiančios teorinės koncepcijos.

Pirmąją išreiškė Akto dėl Lietuvos nepriklausomos valstybės atstatymo signatarų pažiūra, kurios esmę sudaro Lietuvos valstybės tęstinumas, jos konstitucinių demokratinių tradicijų paveldas. Mano, kaip ir kai kurių kitų mano kolegų teisininkų, požiūriu, tai turėjo būti įtvirtinta ir tuo, kad būtų visiškai atkurta atnaujinta ir pataisyta 1938 metų Konstitucija.

Antrąją, nors ir ne taip atvirai ir aiškiai, išreiškė įvairių pakraipų politikų bei mokslininkų teiginiai apie tai, kad Lietuva yra nauja valstybė, besikurianti tauta, kuri iš esmės kuria naują pilietinę visuomenę ir demokratinę valstybinę

[3] Žr., pvz., Valančius, K. L. *Lietuvos valstybės konstitucijos.* Vilnius, 2001, p. 11.

bei teisinę sistemą. Šiam požiūriui pritarė dalis užsienio politologų ir masinės informacijos priemonių, neišskirdamos Lietuvos iš kitų, vadinamųjų postkomunistinių kraštų. Ši nuostata neretai buvo apibūdinama kaip pragmatiška ir racionali, bet kaip tik dėl to ji ir buvo pavojinga Lietuvos nepriklausomybei, nes *a priori* neigia arba geriausiu atveju nutyli Lietuvos valstybingumo istoriją ir jos savarankišką teisės kūrimo ir konstitucingumo patirtį. Šiai tendencijai, mano požiūriu, reikėjo priešintis visomis išgalėmis. Kaip tik dėl to, dar prieš paskelbiant minėtą 1938 metų atnaujintos ir pataisytos Konstitucijos projektą, aš jį įteikiau Aukščiausiosios Tarybos – Atkuriamojo Seimo Pirmininkui Vytautui Landsbergiui ir prašiau apsvarstyti galimybę, kad Aukščiausioji Taryba – Atkuriamasis Seimas grįžtų prie 1990 m. kovo 11 d. įstatymo Nr. I–13 „Dėl 1938 m. gegužės 12 d. Konstitucijos atstatymo" svarstymo ir patvirtintų šį projektą, kaip visišką minėtos 1938 metų Konstitucijos galiojimo atstatymą, pabrėžiantį Lietuvos valstybės ir jos konstitucingumo tęstinumą. Neilgai trukus buvau pakviestas į pokalbį ir jo metu dar kartą įsitikinau, kad Vytautas Landsbergis dirba žmonėms, gerbia jų valią dalyvaujant savo šalies valdyme ir tiki jų išmintimi. Trumpai tariant, jo principinė pozicija buvo tokia: Lietuvos valstybės ir jos konstitucingumo tęstinumą mes jau garantavome 1990 m. kovo 11 d. Aukščiausiosios Tarybos – Atkuriamojo Seimo Aktais, taip pat ir minėtu įstatymu „Dėl 1938 m. gegužės 12 d. Konstitucijos atstatymo". Dabar labai svarbu žadinti ir toliau gilinti Tautos politinę ir teisinę sąmonę, pagrįstą per šimtmečius, kuri buvo bene pagrindinė sąlyga vėl atkurti nepriklausomą Lietuvos valstybę. Antraip Lietuvos žmonės nebūtų taip jautriai ir ryžtingai parėmę idėjos apie sovietinės okupacijos padarinių visišką likvidavimą ir Lietuvos nepriklausomos valstybės atstatymą. Todėl tolesnė konstitucinė Lietuvos raida yra žmonių valioje, tauta turi apsispręsti dėl savo konstitucinės ateities, visi Konstitucijų projektai (taigi ir mano parengtas) turi būti paskelbti visuomenei aptarti, atsižvelgus į žmonių nuomonę, parengtas galutinis suderintas projektas ir pateiktas žmonėms priimti jį kaip naują atgimusios Lietuvos Konstituciją. Kartu šiame pokalbyje buvo pabrėžta ir Lietuvos konstitucingumo bei demokratinės patirties tradicijų reikšmė, pabrėžiant, kad dabar dažnai mėgstama dairytis po pasaulį ir skolintis įvairių valstybių demokratinių sistemų patirtį. Nagrinėti ir vertinti šią patirtį reikia, tačiau tik su ta sąlyga, kad ji turi būti derinama su nuosava savo valstybės ir teisės kūrimo patirtimi per visą jos egzistavimo laikotarpį, nes visos šiuolaikinės demokratijos savo raidoje rėmėsi ir remiasi būtent savo istorine patirtimi ir teisės tradicijo-

mis, lygindamos jas su kitų šalių ir bendromis tarptautinės bendrijos demokratinėmis teisės tradicijomis.

Visa tai man plačiau priminė Vytauto Landsbergio poziciją dėl valstybės ir jos konstitucinių tradicijų tęstinumo. Tarptautinėje konferencijoje „Lietuvos teisinė sistema: raidos tendencijos ir perspektyvos", įvykusioje 2006 m. liepos 25 d. Vilniuje, nuskambėjo tokie jo žodžiai apie 1938 metų Lietuvos Respublikos Konstitucijos galiojimo problemą ir konstitucingumo tradicijas pranešime „Konstitucija – raidė ir dvasia": „Priėmus 1992 m. Konstituciją ir jai įsigaliojus (...) neteko galios 1990 m. Laikinasis pagrindinis įstatymas arba laikinoji 1990–1992 m. Konstitucija. Matyt, neteko galios ir laikinai sustabdytoji 1938 m. Konstitucija, nors apie tai niekur nieko nepasakyta.

(...)

Čia, jau pamatiniame lygmenyje, susiduriame su įstatymo raidės ir dvasios problema, ir pirmenybę teikiant dvasiai 1938 m. Konstitucija išnyko savaime, nors laikinosios 1990 m. Konstitucijos galia buvo rūpestingai panaikinta specialiu straipsniu."[4]

Tame pačiame pranešime Vytautas Landsbergis pabrėžia valstybės tęstinumo konstitucingumo tradicijų reikšmę, kuriant Lietuvos teisės sistemą, sakydamas: „1990 m. kovo 11 d. nepriklausomos valstybės atkūrimo aktai pabrėžė ir įtvirtino valstybės tęstinumą po buvusio „svetimos jėgos" veiksmo – 1940 m. agresijos ir aneksijos. (...) 1992 m. Konstitucija preambulėje irgi kalba apie nūnai atgijusią valstybę, kurios teisinius pamatus praeityje grindė net 16 a. Lietuvos Statutai, iš dalies veikę ligi 19 a., ir ankstesniosios Lietuvos Respublikos Konstitucijos"[5].

Lietuvos valstybingumo ištakų ir teisės tradicijų teisinė reikšmė aiškiai ir nedviprasmiškai buvo įtvirtinta galiojančioje Lietuvos Respublikos Konstitucijoje. Jos preambulėje nustatyti trys pagrindiniai tolesnės valstybingumo raidos konstituciniai principai:

- Lietuvos valstybės teisinius pamatus lietuvių tauta grindė Lietuvos Statutais ir Lietuvos Respublikos Konstitucijomis;
- savo valia įkūnija prigimtinę žmogaus ir Tautos teisę laisvai gyventi ir kurti tėvų ir protėvių žemėje – nepriklausomoje Lietuvos valstybėje;
- per savo valia priimtą Konstituciją siekia atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės ir teisinės valstybės.

---

[4] Landsbergis, V. *Europos Parlamente. 2006 sausis–gruodis.* 2006, p. 46.
[5] *Ten pat*, p. 48.

Taigi pati Lietuvos Konstitucija ir konstitucingumo idėja yra XIII a. sukurtos Lietuvos valstybės istorinių teisinių tradicijų išdava, o ne tik šiuolaikinių politinių procesų rezultatas. Tai ir yra tikroji Lietuvos valstybės istorinio tęstinumo, konstitucinės raidos ir teisės tradicijų teisinė ir politinė reikšmė. Tačiau norint to pasiekti, turi būti formuojama autentiška savo visuomenės teisė, nulemta šios visuomenės gyvenimo būdo, jos tautinio charakterio ir istorinės patirties.

Konstitucija tikrąja jos prasme, kaip teisės vertybių sistema, visada yra susijusi su tautos kova už jos ir kiekvieno žmogaus laisvę. Tą liudija ir naujausioji Lietuvos konstitucingumo istorija. Šio kelio pradžia buvo 1990 m. kovo 11-osios Aukščiausiosios Tarybos – Atkuriamojo Seimo Aktas dėl Lietuvos nepriklausomos valstybės atkūrimo. Šis kelias ėjo per tragiškus 1991 m. sausio 13-osios įvykius, skaudžias netektis, laisvės kovotojų aukas. Tauta nesutriko, įveikė imperinės hidros spąstus ir, nė akimirką nedvejodama, klojo savo valstybės teisinius pamatus. Aukščiausioji Taryba – Atkuriamasis Seimas, išrinktas 1990 m. vasario 24 d., nuosekliai įgyvendindamas tautos lūkesčius, priėmė lemtingus istorinius sprendimus, kurių reikšmės niekada nesumenkins sparčiai bėgantis laikas.

Per savo kasdienius rūpesčius, įtemptą darbą, o kai kada ir per savo neatidumą mes kartais primirštame tuos pakilius metus, kai visas pasaulis stebėjosi, iš kur Lietuvos žmonės sėmėsi dvasios stiprybės ir demokratijos kūrimo išminties, kovodami už savo laisvę ir savo demokratinę valstybę po daugelį dešimtmečių trukusios priespaudos. Manau, kad būtina pabrėžti, jog lietuvių tauta niekada nebuvo pamiršusi savo gyvensenos dvasinių vertybių ir tradicijų, kurių viena buvo Lietuvos Respublikos konstitucingumas, o šio pamatus grindė Lietuvos Statutai ir Lietuvos Respublikos Konstitucijos. Neatsitiktinai ir galiojančios Konstitucijos preambulėje pabrėžtas šis istorinis perimamumas, todėl bent trumpai prisiminkime mūsų Konstitucijos, kaip tautos istorijos, ir dabar tęsiamą tradiciją. Nors trumpai minėdami prisiminkime, kad ją kūrė tėvai ir protėviai, perduodami mums valstybės kūrimo ir sutvarkymo, pagarbos žmogui ir jo laisvei tradicijas.

XX a. Lietuvai, kaip ir daugeliui kitų Europos valstybių, buvo laikas, kai teko patirti didžiulių sukrėtimų ir nelaimių, tačiau kartu mes matome ir kitą akivaizdžią tendenciją – nepaliaujamą humanistinių ir demokratijos idealų siekimą. XX a. antrasis dešimtmetis ir amžiaus pabaiga Lietuvai buvo ypač reikšmingi. Pirmoji data siejama su nepriklausomos valstybės atkūrimu po daugiau nei šimtmetį trukusios Rusijos priespaudos, o antroji – su nepriklau-

somos Lietuvos valstybės atkūrimu po penkiasdešimties metų sovietinės okupacijos. Tai tiesiogiai susiję su Lietuvos konstitucingumo istorija. Visi amžiaus pradžios Lietuvos Respublikos konstituciniai aktai darė įtaką dabar galiojančios Konstitucijos turiniui ir formai. Pirmiausia tai tie amžiaus pradžios konstituciniai aktai, kurie rėmėsi tuometinės Lietuvos valstybės sutvarkymu, valstybės, kuri prieš Antrąjį pasaulinį karą buvo visuotinai pripažinta tarptautinės bendrijos, buvo Tautų Sąjungos narė. Minėdami tuos konstitucinius aktus, prisimename, kad jie yra reikšmingi ne tik Lietuvos politinės ir teisinės kultūros paminklai, bet ir platesniame prieškario Europos teisinės sistemos kontekste.

Lietuvos Taryba 1918 m. vasario 16 d. priėmė Aktą, kuriuo paskelbė, kad yra atkuriama demokratiniais pamatais sutvarkyta Lietuvos valstybė, Aktą, kuris ir dabar vertinamas kaip pagrindinis Lietuvos konstitucinės teisės šaltinis. Netrukus, tų pačių metų lapkričio 2 d., šio Akto veikiama Valstybės Taryba priėmė Lietuvos valstybės Konstitucijos pamatinius dėsnius, kuriuose jau buvo nustatytos ne tik esminės valstybės sąrangos taisyklės, bet ir pagrindinė piliečių teisė – lygybė prieš įstatymą, panaikintos visos privilegijos, užtikrinta asmens, buto ir nuosavybės neliečiamybė, garantuota tikybos, spaudos, susirinkimų ir draugijų laisvė. 1919 m. balandžio 4 d. Lietuvos Valstybės Taryba paskelbė Lietuvos valstybės Laikinosios Konstitucijos pamatinius dėsnius. Juose buvo įtvirtinta demokratinė valdžios organizavimo forma, vėl įtvirtintos to meto Europoje pripažintos žmogaus pagrindinės teisės ir laisvės. 1920 m. birželio 10 d. Steigiamasis Seimas priėmė trečiąją Konstituciją, Laikinąją Lietuvos valstybės Konstituciją, kurioje buvo įtvirtintos esminės žmogaus teisės ir laisvės, o mirties bausmė buvo panaikinta. Pagaliau 1922 m. rugpjūčio 1 d. Steigiamasis Seimas priėmė pirmąją nuolatinę Lietuvos valstybės Konstituciją. Joje buvo pabrėžta, kad Lietuvos valstybė yra nepriklausoma demokratinė respublika.

Suvereni valstybės valdžia priklauso tautai. Taip pat joje buvo įtvirtintas tradicinis valdžių padalijimo principas. Vėliau, 1928 metais, priimta Konstitucija vertinama labai prieštaringai, dažnai negatyviai visų pirma dėl to, kad ji buvo priimta nedemokratine tvarka, ją paskelbė Prezidentas, pritariant Vyriausybei. Panašių vertinimų, pradedant sovietiniais apologetais, susilaukė ir 1938 m. vasario 11 d. IV Seimo priimta Konstitucija, kuri galiojo iki 1940 m. sovietinės okupacijos pradžios. Tačiau, nepaisant prieštaringų šios Konstitucijos vertinimų, istoriniame kontekste 1938 m. Konstitucija reikšminga tuo, kad būtent šios Konstitucijos galiojimą nutraukė sovietinė okupacija. Taigi ši

okupacija 50 metų nutraukė Lietuvos politinę, taip pat ir konstitucinę raidą. Kaip tik dėl to 1990 m. kovo 11 d. politiškai labai įžvalgiai ir teisingai pasielgė Lietuvos Aukščiausioji Taryba – Atkuriamasis Seimas, atkurdamas nors simboliškai šios Konstitucijos galiojimą ir tuo išreikšdamas Lietuvos konstitucingumo tradicijų bei konstitucinės tvarkos perimamumą. Dėl to meto sudėtingų politinių aplinkybių buvo pasirinktas ne prieškarinės Lietuvos Konstitucijos nuolatinis galiojimas, o naujos Laikinosios Konstitucijos priėmimo variantas. Tokia Laikinąja Konstitucija dvejus metus iki dabartinės Konstitucijos įsigaliojimo buvo Laikinasis Pagrindinis Įstatymas, priimtas 1990 m. kovo 11 d. Didžiausia jo reikšmė buvo ta, kad jis pereinamuoju laikotarpiu įtvirtino konstitucinę tvarką. Svarbiausias jos bruožas buvo tas, kad Lietuvoje galioja įstatymai bei kiti teisės aktai, neprieštaraujantys Laikinajam Pagrindiniam Įstatymui. Tai yra jis įtvirtino Konstitucijos viršenybės principą, kuriant naują teisės sistemą.

Tačiau šis Pagrindinis Įstatymas, kaip pereinamojo laikotarpio konstitucinis aktas, buvo nepastovus, dažnai keičiamas, jame dar nebuvo įtvirtintos tikrosios konstitucinės teisės vertybės, dar nebuvo atkurtos visos demokratinei valstybei būdingos institucijos. Kita vertus, tuo metu prasidėjusi šio Pagrindinio Įstatymo kritika buvo pavojinga, nes galėjo sukelti konstitucinę krizę dar nesusiformavusioje naujosios Lietuvos politinėje sistemoje. Tai puikiai suprato to meto Lietuvos Respublikos politinė vadovybė, ėmusi inicijuoti pastovios Konstitucijos kūrimo darbus. Aukščiausiosios Tarybos – Atkuriamojo Seimo Prezidiumas 1990 m. lapkričio 7 d. nutarimu „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucijos rengimo“ patvirtino darbo grupę, kurią sudarė Lietuvos ir užsienio lietuvių konstitucinės teisės specialistai (užsienio lietuviams atstovavo profesorius B. Nemickas), valstybės ir visuomenės veikėjai. Jau tada šiai grupei vadovavo Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos – Atkuriamojo Seimo Pirmininkas V. Landsbergis. Darbo grupė dirbo labai įtemptai, diskutuojant, dažnai aštriai polemizuojant brendo Lietuvos valstybės Konstitucijos samprata, jos pagrindinės nuostatos. Šioje darbo grupėje ir susiformavo mintis, jog dar iki Konstitucijos parengimo ir priėmimo reikia priimti (pasiremiant visos tautos valia) pagrindinę Lietuvos valstybės demokratinės esmės nuostatą, kad būtų užkirstas kelias M. Gorbačiovo provokuojamiems vadinamiesiems konstituciniams konfliktams. Taip subrendo mintis surengti tautos plebiscitą, kuris patvirtintų nuostatą, kad Lietuvos valstybė yra nepriklausoma demokratinė respublika. Plebiscitas įvyko 1991 m. vasario 9 d., nepaisant ne tik sovietų kruvinos agresijos Sausio 13-osios naktį, bet ir

vietinių kolaborantų bandymų diskredituoti pačią plebiscito idėją. Kolaborantų spaudoje mirgėte mirgėjo antraštės, kad rengiamas plebiscitas yra neteisėtas, tokia visuomenės dalyvavimo priimant sprendimą forma nenumatyta Konstitucijoje ir pan. Dabar iš laiko perspektyvos dar geriau galima matyti, koks reikalingas buvo žingsnis į plebiscitą. Priminsiu, jog daugiau kaip trys ketvirtadaliai Lietuvos gyventojų, turinčių rinkimų teisę, per visuotinę apklausą slaptu balsavimu pasisakė už tai, kad Lietuvos valstybė būtų nepriklausoma demokratinė respublika. Plebiscito skaičiai akivaizdžiai parodė visų tautybių Lietuvos gyventojų valią kurti savo demokratinę valstybę. Tai buvo smūgis žlungančios sovietinės imperijos užmačioms jėga ir apgaule išlaikyti Lietuvą savo gniaužtuose.

Tuo tarpu Konstitucijos rengimo darbo grupė tęsė savo darbą ir parengė dokumentą, pavadintą Lietuvos Respublikos koncepcijos metmenimis. Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos – Atkuriamojo Seimo Prezidiumo nutarimu šis dokumentas buvo paskelbtas 1991 m. gegužės 10 d. „Lietuvos aide“. Metmenų paskelbimas tapo svarbiu reiškiniu kelyje į Lietuvos Respublikos Konstituciją. Žmonės susidomėjo šiuo dokumentu, gyvai jį svarstė. Jis kėlė didelį susidomėjimą lietuvių išeivijoje.

Tų pačių metų lapkričio 5 d. Aukščiausioji Taryba – Atkuriamasis Seimas priėmė nutarimą dėl Lietuvos Respublikos konstitucingumo raidos. Jame pirmą kartą visiškai konkrečiai išreiškė požiūrį į tai, kaip turi būti rengiama konstitucija. Gruodžio 3 d. Aukščiausiosios Tarybos – Atkuriamojo Seimo Pirmininkas V. Landsbergis padarė pranešimą apie metmenų svarstymą visuomenėje, o jau gruodžio 10 d. parlamentas sudarė Laikinąją komisiją Konstitucijos projektui parengti. Konstitucijos projekto rengimo laikotarpiu visuomenėje, politinėse partijose, mokslininkų kolektyvuose, pagaliau ir pačioje Laikinojoje komisijoje Konstitucijai parengti neretai buvo reiškiami visiškai prieštaringi, vienas kitą neigiantys požiūriai į Lietuvos Respublikos konstitucinių institutų sanklodą, jų sąveiką, valstybės institucijų įgaliojimus, Prezidento institucijos atkūrimą ir daugelį kitų konstitucinių problemų. Parlamente ėmė formuotis itin negatyvi konfrontacija, partiniai prieštaravimai.

Konstitucijos rengimo kelyje reikšmingas įvykis buvo 1992 m. gegužės 23 d. referendumas, kuris, nors ir nedavė juridinių rezultatų, bet jo metu diskutuotos Respublikos piliečių nuomonės dėl Prezidento institucijos buvo geras orientyras toliau rengiant Konstitucijos projektą. Vis labiau ryškėjant nuomonių dėl Konstitucijos skirtumams kartu brendo įsitikinimas, kad požiūrius galima suderinti ir kad būtina susitarti. Ši tendencija buvo išreikšta

konstitucinių problemų derinimo grupės protokolu, kurį parlamentas patvirtino 1992 m. rugpjūčio 4 d. nutarimu. Tai buvo bendro Konstitucijos projekto rengimo pradžia. Mat 1992 m. rugsėjo 11 d. paskelbus santaros „Už demokratinę Lietuvą" Konstitucijos projektą, tuo metu buvo du Konstitucijos projektai, kurie nors ir artėjo prie bendros koncepcijos, tačiau juose ryškėjo ir principinio pobūdžio skirtumų. Prasidėjo įtemptas projektų derinimo darbas. Aukščiausiosios Tarybos – Atkuriamojo Seimo Pirmininko V. Landsbergio kabinete iki išnaktų buvo tariamasi, ieškoma optimalių sprendimų, suartinančių įvairias nuomones. Pagaliau buvo pasiektas lemtingas susitarimas. Bendras projektas buvo parengtas ir paskelbtas visuomenei vertinti ir priimti referendume.

Nors ir trumpai apžvelgiant Konstitucijos rengimo darbą, akivaizdu, kad tai buvo sudėtingas ir kupinas prieštaravimų procesas, kuriame vis dėlto nugalėjo siekis ir pastangos stiprinti demokratinę Lietuvos valstybę bei jos teisinę sistemą.

Tautos suverenia valia naujoji Lietuvos Konstitucija galioja jau beveik 17 metų. Tačiau svarbiausia Konstituciją ne tik parengti ir priimti. Kur kas svarbiau ją įgyvendinti. Tam, kad valstybė, visos jos institucijos „tarnautų žmonėms" (kaip to reikalauja pati žmonių valia priimta Konstitucija – 5 straipsnis), būtina turėti objektyvų arbitrą, nuolat kontroliuojantį, ar valdžia įgyvendina Konstituciją, ar jos priimti teisės aktai neprieštarauja Konstitucijai. Toks arbitras Konstitucijos rengėjų ir žmonių valia pagal Konstituciją (102 straipsnis) yra Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas. Konstitucinės justicijos doktrinos kūrimo ir Konstitucinio Teismo steigimo peripetijos, taip pat ir kūrybinės diskusijos dėl šios naujos Lietuvai institucijos statuso ir jos funkcijų plačiai aprašytos Mykolo Romerio universiteto profesoriaus Juozo Žilio darbuose, ypač jo monografijoje „Konstitucinis Teismas – teisinės ir istorinės prielaidos"[6]. Nesikartosiu, tik pabrėšiu, kad ir čia profesoriaus Vytauto Landsbergio įžvalgos kuriant šį teismą, ir vėliau vertinant jo veiklą yra esminės. Pavyzdžiui, jis ne kartą yra pabrėžęs, kad „reikalingi labai tobuli mechanizmai bei jų taikymo praktika, kuri įrodytų tai, kas yra Konstitucijoje. Žmogus privalo turėti galimybę pasiėmęs Konstituciją eiti ir gintis"[7].

---

[6] Žilys, J. *Konstitucinis Teismas – teisinės ir istorinės prielaidos.* Vilnius, 2001.

[7] *Lietuvos Respublikos Konstitucija penkerių metų retrospektyvoje.* Konferencijos medžiaga. Lietuvos istorijos institutas, 1998, p. 122.

Tačiau kartu pabrėžtina, kad ne tik nuo Konstitucinio Teismo, bet ir nuo mūsų visų, ypač nuo tų, kurie tautos valia turi tam tikrus valdžios įgaliojimus, priklauso, ar ji nuolat bus gyvąja Konstitucija. Taigi visų mūsų veiksmai ją įgyvendinant turi būti tokie, kad būtume verti Lietuvos himno žodžių, kai tariame juos: „Ir šviesa, ir tiesa mūs žingsnius telydi".

Pastaruoju metu itin aktualus klausimas – Lietuvos konstitucinė teisė ir europinė integracija. Čia verta paminėti įdomų faktą – rengiant dabartinę Konstituciją, jos projektas buvo svarstomas vienoje Europos Tarybos institucijų – Europos Komisijoje „Už demokratiją per teisę" (Venecijos komisijoje). Šios komisijos ekspertai ypač daug dėmesio skyrė žmogaus teisių ir laisvių problemoms, bendriesiems Lietuvos valstybės sudarymo principams. Tai duoda pagrindą kalbėti apie Lietuvos konstitucinės sistemos tam tikrą išankstinę integraciją į Europos teisės sistemą, jos ryšį su kontinentinės teisės istoriniu paveldu.

XX a. antrosios pusės Europa ypatinga tuo, kad pradėta įgyvendinti bendra Europos idėja. Faktinis vientisos Europos būvis *sutvirtėjo* kuriant bendrą norminę ir institucinę europinę sistemą. Tačiau būtų klaidinga teigti, kad Europos valstybės nieko bendra iki to neturėjo. Nieko panašaus, Europos tautas nuo seno vienijo bendrosios vertybės, bendra kultūra plačiausia prasme – graikų filosofijos suformuotas mąstymas, krikščionybė, kultūrinio pliuralizmo pripažinimas. Dar daugiau, normatyviniam europiniam (net ir tarptautiniam universaliam!) lygmeniui formuoti turėjo ir tebeturi įtakos unikalus teisinis reiškinys – romėnų teisė. Nereikėtų ir negalima neigti ir to, kad švietimo laikotarpio vertybės – žmogaus teisės ir laisvės bei principų trejybė (laisvė, lygybė, brolybė), ypač ryškiai sužėrėję Prancūzijos revoliucijos laikotarpiu, taip pat turėjo įtakos vieningos Europos idėjos virsmui kūnu.

Būtina pabrėžti, kad Vytautas Landsbergis, dirbdamas Europos Parlamente, savo įžvalgomis ragina Europą nepamiršti savo bendros ir kartu kiekvienos tautos istorijos toliau kuriant susivienijusią Europą. „Tas įsivaizduojamos milžinės Europos kūdikis atrodė toks paprastas ir gležnas, kad nė negalėjo gimti anksčiau, tik dabar. **Bendra istorija suvienytai Europai.** Mes turime apgalvoti ir iš tiesų pergalvoti naują kokybę apibrėžiant mūsų bendras šaknis, kadangi ankstesnis kiekybinis požiūris ... niekuomet neparodys mums konsoliduoto visos Europos praeities vaizdo. Ypač kai jau suvokiame, kad praeitis, ko gera, galėtų būti naudinga formuojant miglotą **europiečio tapatybę**.

Savo ruožtu, kiekvienos tautos istorijos pažinimas, kuriuo dalijasi šeimos nariai, yra būtinas etapas norint judėti į priekį Europos solidarumo link. Nė viena Europos politika – ar tai būtų užsienio politika, ar sporto politika – negali vengti tokio žinojimo ir atjautos, atsisakydama solidarumo."[8]

Taigi Europa, nors ir ilgą laiką neturėjo bendros norminės ir institucinės sistemos, tačiau buvo vientisa savo vertybių, kultūros pobūdžiu. Tai ir daug, ir mažai. Daug, nes vertybės ir kultūra sąlygoja (gal net lemia) tiek normatyvines, tiek institucines sistemas, o kartu yra ir tų sistemų tikslas.

Kuriant Europos Sąjungą akivaizdu, kad turi būti sukurta vienoda ir vienodai taikoma visose valstybėse Sąjungos narėse teisė. Kita vertus, visos valstybės narės yra suverenios valstybės, turinčios savo teisę, grindžiamą savo teisės tradicijų. Pasitaiko teiginių, kad valstybės narės perduoda dalį savo suvereniteto Sąjungai.

Suvereniteto perdavimas naujam subjektui arba suvereniteto apribojimas, suprantant tai pažodžiui, reikštų valstybėms narėms tik jų autonomijos (savivaldos) pripažinimą. Šios autonomijos apimtį nustatytų Sąjungos institucijos, kartu būtų paneigiamas tautos suverenitetas kaip valdžios šaltinis. Bet juk būtent tautos suverenitetas yra demokratijos pagrindas. Jeigu Europos Sąjungoje būtų pripažinta tik jos gyventojų suminės daugumos teisė spręsti esminius ne tik Sąjungos, bet ir jos narių viešojo gyvenimo klausimus, taip būtų paneigiamas kiekvienos tautos suverenitetas, įtvirtintas daugelio Europos šalių konstitucijose, taip pat ir Lietuvos Konstitucijoje. Daugelis Europos tautų, taip pat ir Lietuva, ką tik atkūrė savo nepriklausomas valstybes ir toliau kuria demokratijos sistemą, kuri negali būti tiesiogiai perkelta iš kitur. Demokratija, kaip ir teisė, yra ne tik visuotinės, bet ir kiekvienos tautos socialinės vertybės, grindžiamos jos valstybingumo istorine patirtimi ir konstitucionalizmo tradicijomis. Todėl pasaulio ir Europos tautų visuotinis patyrimas turi būti derinamas su kiekvienos tautos tradicijomis ir demokratijos bei konstitucionalizmo raidos perspektyvomis. Šis derinimas atliekamas per žmones, atstovaujančius Lietuvai Europos Parlamente. Tokius žmones kaip Vytautas Landsbergis. Žmogus, kuris savo išmintimi, ryžtu, nuoseklumu ir drąsa pakėlė mus visus kovai už savo tėvynės ir kiekvieno žmogaus laisvę ir dabar nenuilstamai dirba mūsų visų tėvynės – Lietuvos labui, jos žmonių gerovei.

Pastaraisiais metais Vytautas Landsbergis neretai kritiškai pasisako apie teisinio darbo Lietuvoje spragas. Šie jo vertinimai kartais sulaukia nepasiten-

[8] Landsbergis V. *Europos Parlamente. 2008 sausis– gruodis*. Vilnius, 2008, p. 61.

kinimo, netgi tam tikro susierzinimo. Tačiau turime giliau pažvelgti į jo išsakytas pastabas, kad apčiuoptume jo susirūpinimą teisinės valstybės įtvirtinimu Lietuvoje, svarbiausio kelio pasirinkimu. Tai ypač norėčiau pabrėžti ir dėl to, kad šią knygą leidžia Mykolo Romerio universitetas – mokslo ir studijų institucija, atsakinga už specialistų, kurie toliau kurs šią teisinę valstybę, rengimą. Vytautas Landsbergis dar 2005 m. vykusiame Lietuvos teisininkų kongrese „Lietuvos valstybė – nepriklausoma demokratinė respublika: dabartis ir perspektyvos" pasakytoje kalboje, pavadintoje „Žmogaus kokybė", išsakė mintis, kurios visoms mokslo ir studijų institucijoms išlieka nuolat aktualios: „Mokymas ir išmokimas, be abejo, svarbu, tačiau visose veiklos srityse, o ypač teisėje, teismuose, svarbiausia yra **žmogaus kokybė**. Viską lemia žmogus. ... Vienintelis vaistas – moralė. Tai ir žmogaus būdas, ir ištvermė, vykdant misiją, kad būtų daugiau teisingumo.

Koks tąsyk turėtų būti teisininkas? Pirmiausia, protingas, teisingas, sąžiningas žmogus. Atimk nors vieną tų savybių, ir turėsi liūdną rezultatą."[9]

Tai tiesiogiai susišaukia su amžinąja teisininko profesiją apibūdinančia romėnų sentencija: „Teisė yra gėrio ir teisingumo menas". Tai turi būti kiekvieno teisininko ir juos rengiančių mokslo ir studijų institucijų siekiamybė. Šio Meno mokomasi visą gyvenimą.

[9] *Atgimimas*. 2005, Nr. 22(846).